

ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Досліджуються фактори модернізації сучасних моделей соціальної держави. Розглянуто вплив технологічного прогресу та стрімкого розвитку платформної економіки. Досліджуються соціальні зміни, зумовлені технологічним прогресом (Четвертою промисловою революцією), та їх вплив на інститут соціальної держави. Аналізується вплив роботизації, штучного інтелекту на зайнятість населення (очікуване зростання безробіття). Констатована необхідність переосмислення змісту та форми соціальної держави з огляду на глобальні зміни останніх десятиліть. Підкреслено, що ці зміни, зокрема, спричинені цифровізацією, впровадженням штучного інтелекту, зростанням незахищеності працівників, залучених до нестандартних форм зайнятості та не охоплених соціальним страхуванням.

Ключові слова: соціальна держава, модернізація моделі соціальної держави, технологічний прогрес, платформна економіка.

Khlivniuk Tetiana. Economic and Technological Factors of Modernization of the Welfare State

The factors influencing the modernization of modern models of the welfare state are investigated. The influence of technological progress and rapid development of the platform economy is considered. The social changes caused by technological progress (the Fourth Industrial Revolution) and their impact on the institution of the welfare state are studied. The influence of robotization, the growing role of artificial intelligence on employment (expected growth of unemployment) is analyzed. The need to redefine the content and form of the welfare state in view of the global changes of recent decades has been stated. It is emphasized that these changes are caused by digitalization, artificial intelligence, growing insecurity of workers involved in non-standard forms of employment and not covered by social insurance.

Key words: welfare state, modernization of the welfare state model, technological progress, platform economy.

Наростання деструктивних тенденцій у функціонуванні інституту соціальної держави упродовж останніх десятиліть зумовлює низка чинників. Одні з них помітні багато років, інші стали результатом соціальної динаміки останнього десятиліття. Серед новітніх факторів впливу на зміну архітектури соціальної держави вкажемо на динамічні зміни, пов'язані зі сучасними підходами до ведення бізнесу та масштабною технологізацією.

З'явилися численні нові механізми залучення на ринок праці, які не пов'язані з усталеними механізмами соціального захисту. Це пов'язано зі стрімким збільшенням кількості та масштабів діяльності гнучких бізнес-платформ у форматі онлайн-систем (Alibaba, Amazon, Uber, Airbnb та ін.), різноманітні ««інноваційні платформи», які створюють технологічну інфраструктуру (наприклад, «хмарні технології» та інфраструктуру «інтернету речей»» [1]. Нині соціальна сфера не може ігнорувати те, що економічні ринки трансформуються з реального виміру у віртуальний. Велика група працівників різних професій вже не мусять бути пов'язані з певною локацією робочого місця тощо. Пандемічне дистанціювання 2020-2021 років швидко зробило цю тенденцію масовою, з'явилися нові способи отримання доходів.

Попри очевидні переваги інновацій у веденні бізнесу та на ринку праці намітилося протистояння в системі «цифрова економіка – оподаткування». Традиційні механізми оподаткування ще погано адаптовані до цифрової економіки: багато видів операцій в Інтернеті не потрапляють під наявні механізми контролю ПДВ та податку на прибуток. Відтак бюджети стикаються з проблемами дефіциту, що ускладнює, своєю чергою, належну реалізацію державою соціальних функцій, а також реалізацію гарантованих соціальних прав громадян. Втім такі проблеми чітко розуміють уряди багатьох держав. Результатом цього є рішучі кроки щодо пошуку дієвих механізмів фінансового контролю за різними аспектами функціонування цифрової економіки.

Платформна економіка змінює конфігурацію інституту соціальної держави; вона «розмиває» традиційне розуміння соціальної держави [2]. Відтак важливо зрозуміти можливі наслідки впливу платформної економіки на соціальну державу, оцінити ризики для соціальної держави в умовах соціально-економічних інновацій (цифровізації), а також спрогнозувати напрями подальшої тран-

сформації соціальної держави за умови вимушеності адаптації ринку праці та бізнес-моделей.

Сервіси на зразок Uber, Lyft, TaskRabbit, GrubHub та інші є прикладами функціонування гіг-економіки (Gig Economy) як моделі трудових відносин, що ґрунтується на короткострокових контрактах або неформальних домовленостях. Розвиток бізнес-структур, які утворюють платформну економіку, трансформує класичні моделі соціально-трудова відносин. Компанії є віртуальними, роботодавець – неперсоніфікований, а працівник – самозайнятий і може проживати будь-де на планеті. Ці процеси породжують проблему стягнення податків на прибуток, а відтак наповнення бюджету. Дослідники слушно звертають увагу на очевидні труднощі оподаткування доходів, які отримані завдяки праці в межах платформної економіки [3].

Труднощі оподаткування очевидні на прикладі доходів власників нерухомості від її здачі в оренду через онлайн-сервіси (Airbnb, Booking.com, Agoda, Homeaway, Wimdu та ін.), доходів, отриманих від праці, отриманої завдяки мобільним біржам праці (TaskRabbit, Zaarly та ін.), догляду за тваринами на час відсутності господарів (DogVacay, DogKind та ін.), здачі в оренду автомобілів в обхід прокатних контор (RelayRides та ін.) тощо.

Перелік способів отримувати доходи завдяки Інтернет-пропозиціям, з яких не стягується податок або дохід оподатковується невідповідно, постійно зростає. Це підриває не лише державний та місцеві бюджети, а й доходи того сегмента бізнесу, який функціонує прозоро, сплачує податки до бюджету (а отже, вартість їх послуг буде вищою за Інтернет-пропозиції). Платформи так здійснюють свою діяльність, що це призводить до недобросовісної конкуренції з традиційними роботодавцями, надавачами послуг. Відтак частішають різноманітні протести, переважно малого та середнього бізнесу. Наприклад, до пандемії власники готелів, хостелів та іншої зареєстрованої нерухомості (передусім у великих туристичних локаціях) привертала увагу влади до того, що легальний ринок орендованого житла втрачає прибутки у результаті активізації бюджетних пропозицій «житла від місцевих». Взяти хоча б той факт, що до місцевих бюджетів надходить значно менше туристичного податку, який стягується при заселенні гостя. Через недоотримання бюджетами владні інститути останнім часом

лобіюють заборону таких онлайн-сервісів або ж належне унормування їх діяльності. Одним із перших є приклад заборони Airbnb в іспанському курорті Пальма-де-Майорка.

Краудворкінг (crowdworking) останніми роками стрімко набуває популярності. Наприклад, на німецькій платформі Clickworker станом на кінець травня 2021 року було зареєстровано 2,8 млн осіб зі 136 країн світу (для порівняння: у 2016 р. – близько 700 тис. осіб), які готові виконувати різні мікрозавдання широкого спектра. Компаніям послуги краудворкерів дуже вигідні: працівники працюють за значно меншу оплату, ніж ті, які зайняті на постійній основі, а також не можуть претендувати на соціальні виплати. Бізнес, який ведеться через платформи, уникає сплати податків, перекладаючи на інших акторів необхідність фінансувати публічну інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я тощо. Недофінансованими є місцеві бюджети, оскільки вони не наповнюються місцевим бізнесом. Складні міжнародні схеми уникнення податків призводять до того, що більша частина прибутку залишається за кордоном. Проблемою є те, що цифрові платформи праці не намагаються вибудувати відносини довіри між працівником, клієнтом та платформою на основі міцних і тривалих зв'язків.

Хоча зайнятість у межах платформ дає працівнику можливість отримати досвід та певний дохід, однак залишає працівників без захисту соціально-економічних прав з огляду на відсутність відповідних трудових контрактів. Актуальним є й питання пенсійних відрахувань (точніше, їх відсутності): коли працівники на платформах не будуть працездатними, то саме держави їх громадянства/підданства будуть вимушені надавати соціальну підтримку таким громадянам, хоч і в мінімальному розмірі. Те, що з доходів працівників, які працювали в межах платформ, не здійснювалися пенсійні відрахування, ослабить національні системи соціального захисту. Отже, праця в межах платформ як увиразнення нестандартних форм зайнятості викликає занепокоєння з точки зору стійкості систем соціального захисту [4].

Отже, бізнес-модель платформної економіки «розмиває» традиційний зміст соціальної держави. Стандартні трудові відносини не знаходять представлення у межах платформної економіки. Працівники, залучені у платформну економіку, не охоплені соціальним страхуванням, не мають належного пенсійного забезпечення, поза-

як не сплачували відповідні внески до пенсійного фонду. Ключове питання про те, як платформна економіка змінить систему соціального забезпечення, архітектуру інституту соціальної держави, наразі є відкритим.

На нашу думку, у такій ситуації саме інститут соціальної держави має проявити гнучкість, позаяк зміни на ринку праці, технологізація вже є незворотними та лише посилюватимуться. Варто шукати відповіді на питання, як можна використати переваги платформної економіки, щоб зміцнити інститут соціальної держави. Не виключеними є різноманітні варіанти співпраці, наприклад, платформна економіка може уможливити зміну механізмів надання соціальних послуг.

Якщо розвиток платформної економіки є вже незворотною бізнес-тенденцією, то вочевидь найкращим сценарієм є якнайшвидше належне державне унормування діяльності різноманітних платформ з боку держав, щоб вони підтримували різноманітні цілі державної політики (зокрема, соціальні), а не суперечили їй. Перші кроки на цьому шляху вже зроблені у багатьох державах, однак їх ефективність потребує окремих досліджень.

На перетині двох процесів – технологічного поступу та функціонування інституту соціальної держави – нині загострюється питання про потребу нової архітектури соціального захисту, нової моделі соціальної держави. Тут йдеться про два аспекти: 1) соціальна держава повинна враховувати ті соціальні зміни, які спричинені технологізацією; 2) соціальна держава має скористатися у своїй організації з технологічних новацій, набуваючи моделі «цифрової соціальної держави» (Digital Welfare State). Погодимось з думкою, що сучасні моделі «соціальної держави віддзеркалюють нові тенденції розвитку суспільства, пов'язані з технологіями» [5].

За останнє десятиліття уряди більшості держав прийняли національні стратегії трансформації державних послуг, і зокрема у соціальній сфері, за допомогою технологій. За найбільш оптимістичним підходом бідність та соціальна уразливість є тими проблемами, які потенційно можуть бути виправлені/пом'якшені за допомогою технологічних інновацій. Водночас навіть у розвинених державах зберігається проблема недостатньої цифрової грамотності, яка для частини громадян ускладнює взаємодію з інститутом соціальної держави, наприклад, у частині подання онлайн-заявок на отриман-

ня соціальних допомог. З одного боку, технології сприяють спрощеному, дебіюрократизованому, вільному від корупційного чинника, оперативному функціонуванню інституту соціальної держави. З іншого боку, ті, хто чи не найбільше потребують соціальної підтримки, через динамічну віртуалізацію соціальної функції сучасної держави ризикують залишитися неохопленими її програмами. До цієї групи найперше потрапляють самотні особи похилого віку, особи з наднизькими доходами, безхатченки, люди з обмеженими можливостями, ті, хто не має технічних засобів для виходу в Інтернет, відповідних умінь та навичок роботи з потрібними програмами для ідентифікації особи тощо. Натомість особи молодшого віку, з вищим рівнем освіти та доходу, навпаки, цифровізацію соціальної держави вважають великим благом, яке спрощує реалізацію соціальних прав.

Стрімка технологізація може мати наслідки й іншого типу. Існує припущення, що технології та інновації зумовлять втрату багатьма робочих місць, які будуть замінені роботизованою та іншою технікою, а віднедавна – і штучним інтелектом. Тобто йдеться про технологічне безробіття, й наразі складно прогнозувати його масштаби в результаті Четвертої промислової революції.

Слід врахувати, що деструкція фундаментальних основ соціальної держави почалася задовго до нинішнього технологічного стрибка. Четверта промислова революція не є серед засадничих причин цього, однак ще більше знизила стійкість класичних моделей соціальної держави та актуалізувала питання зміни її архітектури. Якщо в результаті технологізації, розвитку штучного інтелекту та робототехніки кількість зайнятих справді істотно знизиться, то зростання безробіття зумовить: 1) зниження сплачуваних працівниками соціальних внесків до бюджету; 2) зростання виплат на підтримку тих, хто втратив роботу. Очевидно, що розмір таких виплат залежатиме від зменшення наповненості бюджету. Можлива ситуація, коли розмір державної підтримки безробітних не буде покривати мінімальні потреби людини.

За такої ситуації державні інституції мають діяти на випередження. Наприклад, шляхом правового унормування не лише традиційних форм найманої праці, а й численних інших форм зайнятості, відрахування з доходів працівників яких також наповнюватимуть бюджет. Однак наразі спостерігаємо, що політико-правові

інститути навіть найбільш розвинених держав у цьому напрямку докладають недостатніх зусиль. Соціальна держава була впроваджена й залишається моделлю, в якій переважна кількість працездатного населення більшу частину свого життя працює, а зароблене цією працею є їх основним доходом. Відтак для більшості людей скорочення відпрацьованого часу або втрата роботи через передачу її роботизованій техніці, штучному інтелекту тощо означатиме зниження/втрату доходів, падіння рівня життя, маргіналізацію тощо. Це несприятливий сценарій для будь-якої держави, яка зацікавлена у стійкому та дедалі зростаючому середньому класі.

Наразі відсутні переконливі аргументи, що технологізація, розвиток штучного інтелекту та робототехніки неодмінно призведуть до масового безробіття, що посилить тиск на інститут соціальної держави. На сучасному етапі названі процеси не мають своїм наслідком зростання безробіття. Очевидно, що «штучний інтелект та пов'язані з ним технології потенційно матимуть набагато ширший вплив, ніж роботизація, торкнувшись не лише виробництва (відносно невеликий сектор), але й усіх секторів послуг» [13, с. 139]. У середньо- та довгостроковій перспективі важко передбачити вплив штучного інтелекту, Big Data, машинного навчання на зростання безробіття, а відтак – навантаження на систему соціального захисту. Ці технології, дійсно, ліквідують частину робочих місць, однак можуть й зумовити нові можливості для працівників. Можна констатувати значну динаміку на ринку праці, його нову конфігурацію, але як це вплине на безробіття, зростання бідності, а отже, навантаження на соціальну сферу тієї чи іншої держави, потребує дослідження в динаміці.

Очевидно, що на часі публічне обговорення таких програм, які потенційно дали б змогу працездатному населенню в умовах технологізації, віртуалізації економіки зменшити час роботи і при цьому не стикнутися зі зuboжінням. Варіантами може бути запровадження безумовного базового доходу; рух суспільств до систем соціальної власності; поява нових видів податків тощо. Мета таких програм попри часті їх оцінки як утопічних або складнореалізованих, полягає у недопущенні бідності, маргіналізації працездатного населення в умовах масштабних соціальних змін. Це підводить нас до думки про потребу нового соціального договору, що спирався б на консенсус суспільства щодо новітніх компенсацийних меха-

нізмів, які б забезпечували особу від різних соціальних викликів, і зокрема зумовлених технологізацією. Соціальна держава має пройти інституційний «капітальний ремонт», а суспільство має вибудувати нову філософію того, що нині означає бути цінним членом певної спільноти.

1. Царьов В. Особливості розвитку платформної економіки у контексті неінституціональної теорії. *Стратегія економічного розвитку України*. 2020. № 47. С. 5. 2. Eichhorst W., Rinne U. Digital Challenges for the Welfare State. IZA Policy Paper. 2017. № 134. 3. Khoma N., Vdovychyn I. Deconstruction of the Welfare State: The Impact of Globalization and Technological Factors. *Revija za socijalnu politiku*. 2020. № 27 (3). P. 280. 4. Schoukens P., Barrio A., Montebovi S. (2018). The EU social pillar: An answer to the challenge of the social protection of platform workers? *European Journal of Social Security*. № 20 (3). P. 219-241. 5. Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід. Київ: Юридична думка, 2013. С. 27.

References:

1. Tsarov V. Platform Economy Development Peculiarities in the Context of Neoinstitutional Theory. *Strategy of Economic Development of Ukraine*. 2020. № 47. S. 5. 2. Eichhorst W., Rinne U. Digital Challenges for the Welfare State. IZA Policy Paper. 2017. № 134. 3. Khoma N., Vdovychyn I. Deconstruction of the Welfare State: The Impact of Globalization and Technological Factors. *Revija za socijalnu politiku*. 2020. № 27 (3). P. 280. 4. Schoukens P., Barrio A., Montebovi S. (2018). The EU social pillar: An answer to the challenge of the social protection of platform workers? *European Journal of Social Security*. № 20 (3). P. 219-241. 5. Khoma N. M. Models of the welfare state: global and Ukrainian experience. Kyiv: Yurydychna dumka, 2013. S. 27.

Khlivniuk Tetiana. Economic and Technological Factors of Modernization of the Welfare State

The research aims to study the impact of the platform economy and technological progress on the institution of the welfare state; ascertaining of potential mechanisms for minimizing risks for the functioning of the welfare state. The scientific novelty of the article is the initiation of the researches by political science at the intersection of two research areas: 1) crisis of the institution of the welfare state; 2) the benefits and threats of a platform economy and technological progress. Emphasis is placed on ascertaining changes in the architecture of the institution of the welfare state under the influence of the platform economy's and technological progress's factor. The theoretical significance of the study is to start the research of the ways of interinstitutional interaction of the research state and the platform economy, technological progress from the standpoint of political science. The practical significance of the study is seen in the fact that Ukraine is currently at the start of building a

national model of the welfare state, and the factor of rapid development of the platform economy and technological progress should be taken into account in this process. The author argues that innovation with the proper assistance of government institutions can promote social innovation: “Industry 4.0” is reforming the welfare state in stagnation towards building a “welfare state” (Welfare 4.0), when the state will take advantage of platform economy and technological progress. The author hypothesizes that the platform economy is endowed with the potential to act not as a factor in the destruction of the institution of the welfare state, but as a factor in its modernization for effective functioning in the context of globalization, technology and other challenges. The impact of technologization on the welfare state is considered from two angles: 1) how technological progress modifies the model of the welfare state and whether it can lead to the “extinction” of this institution; 2) how technologies modernize the existing mechanisms of functioning of the welfare state’s classical models. The influence of robotization, the growing role of artificial intelligence on employment (expected growth of unemployment) is analysed. The author then clarifies the presence / absence of a correlation between technological progress and the need to reform the model of the welfare state, taking into account social changes in the labor market and in other spheres of life. The need to redefine the content and form of the welfare state in view of the global changes of recent decades has been stated.

Key words: welfare state, modernization of the welfare state model, technological progress, platform economy.